

ՀԱՅ ԳԻՒՂԸ ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ ՏԵՍԱԿԵՏԻՑ*):

V.

Անունը եւ սննդառութիւն.

Պէտք է ասած, որ մեր գիւղացին՝ սնունդի կողմից՝ շատ անյաջող պայմանների մէջ է. նա շատ տարիներ և շատ տեղերում ոչ միայն բաւարար սնունդ չունի. այլ՝ ուղղակի՝ կիսաքաղցած է, մանաւանդ լեռնային շրջաններում, ուր կիսաքաղցածութիւնը՝ թէ՛ անբերրութեան՝ թէ՛ սովաւահոգութեան և թէ՛ տգիտութեան պատճառներով՝ դառել է յարատեւ (քրօնիքական):

Իսկ թէ ինչ վտանգաւոր բան է քաղցածութիւնը (голода́ние), դորա մասին մենք գրել էինք «Առողջապահիկ»-ում. բայց լրացնենք մեր գրածը Պիրօգովեան համալուծարում բժ. Տարասևիչի արած զեկուցումից, «սովածութեան մասին» (о голода́нии, Пирогов. съѣздъ, апрѣль 1907 г.): Սովորաբար մարդկանց համար սննդի նորմալ քանակութիւնը հետեւալն է. սպիտակուց (бѣлокъ) 118 գրամ, ճարպ (жиръ) 50,0, ածխաջրեր (углеводы) 500,0. Իսկ կանանց՝ 94,0—50,0, 400,0. սպիտակուցի համար պահանջվում է 230,0 միս, հաց՝ 400,0: Սպիտակուցի ամենաչնչին քանակութիւնը, որ կարեւոր է մեր կազմուածքի համար, հաւասար է 20 գրամ մէկ կիլօգրամ քաշի վերայ: Թէ կենդանական և թէ բուսական սննդեղէնը պարունակում են սպիտակուց, ճարպ և ածխաջրեր (углеводъ): Նշանակում է, կարելի է բաւականանալ միայն բուսական սննդեղէնով, ապացոյց գիւղացիները, որոնք սնուում են համարեա բացառապէս բուսական սնունդով: (Проф. Завьяловъ стр. 115):

*) Ծանօթ. Խմբագրութիւնս ի նկատի առնելով, որ «Արարատ»ի ընթերցողների մի ստուար մասը գիւղական քահանաներ են՝ հարկաւոր համարեց ամսագրիս միջոցով առողջապահութեան վերաբերեալ կարեւոր յօդուածներ տալ գոնէ որոշ չափով կոուելու այն չարքների դէմ, որ մեր գիւղերում գործում են առողջապահական կանոնների մասին տարրական հասկացողութիւն չունենալու պատճառով: Այս տնգամ ուրախութեամբ զետեղում ենք իւր աշխատութիւններով հայ գրականութեան մէջ յայտնի յարգելի բժշկապետ Բ. Աղասարեանի կարեւոր յօդուածը՝ որի I, II, III եւ IV դուիւները տպուած են «Աղբիւր-Տաբաղ»ի յաւելուած «Առողջապահ» թերթում:

Խմբագր.

Միայն այդ երկու տեսակ սնունդի զանազանութիւնը նորա մէջ է, որ բուսականի քանակութիւնը աւելի մեծ պէտք է լինի, քան կենդանականը, որովհետեւ առաջինը դժուարամարս է և նորա սպիտակուցի $20\% - 40\%$ դուրս է գնում կղկղանքի հետ. իսկ երկրորդը՝ համարեա բոլորովին մարսւում է:

Հաշուած է որ մէկ գրամ (1,0) սպիտակուցը (бѣлокъ) տալիս է մարմնին 4,1 կալորի*):

1,0 օսլան—4,1 »

1,0 ճարպը—9,9 »

Այնպէս որ մեր մարմինը պիտի ստանայ՝ միջին թուով՝ 2400—3800 կալորի, որոնք ծախսւում են՝

1) Մեքենայական աշխատանքի վրայ	350 կալորի.
2) Կերակրի և ըմպելի ջրի տաքացնելու վրայ	50 »
3) Ներշնչող օդի տաքացնելու	100 »
4) Ածխած թուրի գազաձև դարձնելու	100 »
5) Ջրի շոգիացման թոքերի ներսից	350 »
6) Նոյնի մորթու մակերևոյթից	250 »
7) Մորթուց արտացուման (ислуг.) և ջերմութեան արձակմ., հաղորդակցման (провод.)	1,300 »
	3100 կալորի.

Այս հաշուով մեր մարմնի մէջ գոյացող ջերմութեան $\frac{2}{3}$ կորչում է մորթուց վերոյիշեալ կերպով:

Մեր գիւղացոց սնունդը, նա աւելի քան անբաւարար է. նա հազիւ տարին մի քանի անգամ մսի համ է տեսնում. նրա կերակուրը լոկ բուսեղէն է, գլխաւորապէս հաց: Լաւ է եթէ հացը կարելի է լինում բաւարար չափով ունենալ: Վերոյիշեալ բժիշկ ծարասելիքը գրում է. «Ռուսաց պատմութիւնը սովի պատմութիւն է: Սովը Ռուսաստանում ոչ թէ սրընթաց (острый) երևոյթ է, այլ քրօնիքական երևոյթի սրընթացութիւն (обострение): Ռուսաստանում միայն 10 միլիոն կերակրւում են առատօրէն. 33% ՝ հազիւ-հազ (еле-еле), ֆաղցածները կիսաքաղցած են (жить впроголодь): Հացի տեղ գործ են ածում քաղցած հաց (голодн. хлѣбъ, изготовл изъ березы, корней комыша и т. п.**)»:

Գիւղացիների կերակուրը ոչ միայն անբաւարար է, այլ և անմարս: Յայտնի առողջարան Բուրնէրի կարծիքով՝ $60-70\%$ սպիտակուց (бѣлка) պէտք է լինի կենդանական ծագումից:

*) Կալորի. տաքութեան այն քանակը, որը հարկաւոր է մէկ գրամ ջուր բարձրացնել մինչեւ մէկ աստիճան տաքութեան:

**) Այդ տեսակ հաց ցուցադրել էր харьк. медиц. общ. համա-
սոս. առողջ. ցուցահ. 4913 թ. Պետերբ.

Սովածութիւնը լինում է կատարեալ—(полное) և անկատար (неполное голодание):

Պօսենք վերջինիս մասին, որը յաճախ պատահող երեոյթ է գիւղացոց մէջ: Այդ դրութիւնը ունի շատ վտանգաւոր կողմեր. ա) նա ոչնչացնում է կազմուածքի գիմացկանութիւնը (невосприимчивость) վարակիչ հիւանդութիւնների դէմ. ահա ինչու տիֆերից ամենաերկիւղալին—բժաւոր տիֆը կոչւում է սովային—(голодный тиф). բ) առաջացնում է սկօրբոււտ—լնդախտ (скорбуть) հիւանդութիւնը, որը յաճախ երեւում է բանտերում, շոգինաւերի վրայ կայլն կայլն:

գ) Նա աւելացնում է մահացութեան տոկոսը՝ աւելացնելով նորան 137 հազարի վերայ, փոխանակ նորմալ տոկոսի՝ 35—37. հազար բնակչի վրայ:

դ) Նա առաջացնում է այլասեռումն սերնդի. եթէ ծնողները լաւ չեն կերակրւում, սերունդը լինում է թոյլ, անկենսունակ. օրինակ, Պարիզում 1893 թ. զինուորագրութեան ժամանակ եղել են շատերը անպէտք, որովհետեւ նրանք բեղմնաւորուած են եղել (были зачаты) Պարիզի պաշարման ժամանակ, երբ տիրում էր սով:

ե) Սովը աւելացնում է յանցագործութիւնը, մանաւանդ սեպհականութեան դէմ:

զ) Սովը ներգործում է և մարդու հոգեկանի վրայ, առաջացնելով բացակայութիւն նախաձեռնութեան, կամքի և եռանդի թուլութիւն, ապատիւ—անզգայութիւն:

Եթէ ուսն գիւղացին՝ վերոյիշեալ բժ. Տարասկիչի ասելով, սնունդի կողմից սարսափելի դրութեան մէջ է գտնւում, նոյնաման պայմանների մէջ է և մեր գիւղացու շատ մասը, շնորհիւ անբերրիութեան, աղքատութեան, մանաւանդ վերջին տարիները: Հայ գիւղացու դրացիներ գերման, ուսն և մահմեդական ազգաբնակութիւնները, այդ կողմից աւելի բարեյաջող դրութեան մէջ են. նրանք՝ առաջինը հողի պակասութիւն չեն զգում, և երկրորդ, իրանց գիւղատնտեսական գոյծերի մէջ աւելի կուլտուրական, թուրքերը բերրի և ջրաբեր հող ունենալով, կարողանում են արդիւնաւոր աշխատանք ունենալ քան հայ գիւղացիք: Բացի դրանից նրանք՝ գերման և ուսն գաղթականները սովոր են առհասարակ լաւ ապրել իրանց միջոցներով, որին սովոր չէ մեր գիւղացին, եթէ անգամ նա ունի միջոց: Մերոնց կուլտուրական դրացիները կանոնաւոր ապրում են, ուտում, հագնւում, չխնայելով հարկաւոր միջոցներ, հայ գիւղացին, թէ ինքն է վատ ապրում և թէ իւր տնային կենդանիներին վատ խնամում: Դա արդէն յաճախ ոչ թէ աղքատութիւնից է, այլ տգիտութիւնից: Մերոնց մօտ կերակուր պատրաստելը շատ քիչ է պատահում. իսկ գերմանա-

ցիներին և ուսանողներին մօտ համարեա ամեն օր կերակուր է եփւում, ոչ սակաւ մսեղէն և այլն: Հայ գիւղացին ըստ մեծի մասին կերակրւում է հացով. միւր շատ և շատ սակաւ անգամ. հարսանիքների, ննջեցեալների, ուխտագնացութեան ժամամակ և մեծ տօներին: Լաւ է եթէ բաւարար է հացը կամ զետեախնձորը. շատ անգամ գիւղացին զուրկ է միջոցից ունենալ նրանց բաւարար չափով. սակայն է թէ կիսաքաղց է լինում. մանաւանդ լեռնային շրջաններում, ուր բացի հացարոյսերից և զետեախնձորից համարեա ոչ մի ուրիշ աննդարար բուսեղէն չի բուսնում և չգիտեն բուսացնել:

Յաւելում.

Յայտնի հանգ. պրօֆ. Կաշուրինի փորձերը և զիտողութիւնները շատ հետաքրքիր են. փորձերը արուել են շների և ձագարների վերայ. եթէ սնունդը մի քիչ անբաւարար է, ($1/10 - 1/5$ պակաս) ազդեցութիւնը սերունդի վերայ նկատելի է. թէև կշիւր զգալիօրէն չէր պակսում, բայց նորա կազմուածքի կարծր մասերը զգալիօրէն պակսում էին՝ $23,4\% - 18,5\%$, պակսում էր ճարպի, փոսֆորի քանակութիւնը, և սուր կերպիւ նուազել (повиж.) կենսունակութիւնը: Երբեմն ծնւում էին մեռած սաղմեր (плоды), երբեմն ծնւում էին կենդանի, բայց մեռնում էին չնչին պատճառներից: Միացեալ (комбин.) ազդեցութիւնը արուի և էգի աւելի զօրեղ է քան մէկի. աւելի մօր, քան հօր: Եթէ քաղցածութիւնը տևում է շատ երկար, այն ժամանակ որձերի սեռական ընդունակութիւնը (производ. дѣят.) նուազում է. եթէ կշիւր կորուստը հասնում է 26% , նա միանգամայն կորչում է: Նոյն երեւոյթը նկատւում է կեանքում. օրինակ՝ Պարիզի պաշարման ժամանակ՝ ինչպէս ցոյց տուեց ստատիստիկան 90 թուականների զինւորագր. ժամանակ, մեծ տկու թոյլ, անպէտք զինւորական ծառայութեան համար, թէ հասակի, թէ թուլութեան պատճառով, և այլն. բացատրուեց, որ նրանք բեղմնաւորուել և ծնուել են Պարիզի պաշարման ժամանակ. նրանց կոչում էին՝ enfants de siège: Նոյնպէս մեծ տկու երեխայ մահացան պատերազմից յետոյ *):

VI.

Վաղածամ ամուսնութիւն

Մենք պիտի ընդարձակօրէն խօսենք վաղածամ ամուսնութեան վտանգաւորութեան մասին: Նախ քան անցնելը այդ հար-

*) Здорэвье и болѣзнь, проф. Тарасевича ст. 469 «Итоги науки» т. VII—1913 г.

ցին պիտի մի փոքր շնորհամ թոյլ տանք մեզ, որպէսզի աւելի ևս ապացուցուի վերոյիշեալ վտանգաւորութիւնը:

Շատերը ազգերի կուտուրական յառաջագիմութեան աստիճանը որոշում են այս ինչ կամ այն ինչ երևոյթներով. հոշակաւոր գերմանական քիմիկոս Լիբիխը՝ սապունի գործածութեան հափով, բայց աւելի ճիշտ կլինի այդ հափը որոշել՝ ի միջի այլ երևոյթների, կանանց սեռի գրութեամբ, նրանց համեմատական քանակով տղամարդկանց հետ: Բերենք մէկ փոքր համեմատական ստատիստիկա.

Ազգաբնակչութիւնը ըստ սեռի՝

Եւրոպայում կանայք տղամարդկանցից աւելի են 1,70/0-ով

Ասիայում՝ ընդհակառակը. պակաս 5,23/0-ով

Աֆրիկայում » » 3,50/0-ով

Տղամարդիկ շատ են այնտեղ, ուր կանայք ստրկացած են, ուր աւելի մեծ աշխատանք է գրուած նրանց վերայ, ուր նրանց մահացութեան տոկոսը զանազան պատճառներից մեծ է, ուր, կաւելացնենք՝ լինում է վաղաժամ աժուհնութիւն:

Ահա մէկ փոքր աղիւսակ. 100 տղամարդկանց վերայ գալիս է՝

1. Շվեդիայում 105—106,5

2. Նորվիգիայում 103,6—103,5

3. Անգլիայում 105,0—105,7

4. Ֆրանսիայում 105,0—105,0

5. Պրուսիայում. 103—103,2

6. Ռուսաստանում 102*)

1860—1880 տարեշրջաններում

7. Լոնդօնում՝ ազգաբնակչութիւնը $4\frac{1}{2}$ միլիոն—100 տղամ.— 112 կին, 100,000 անպակ կին, 200,000 այրի կին (1914 թ.)

Մի ուրիշ աղիւսակ.

Ռուսաստանի 50 նահանգներում՝

ազգաբնակչութիւն արական սեռի 45 միլիոն

իգական » 47 »

Ամբողջ Ռուսաստանում՝ արակ. 63 »

իգակ. 64 »

Միջին Ասիայում՝ արական 4 »

իգակ. 3,5 »

Կովկասում՝ հայ ազգաբնակիչ. արական 640,000

իգական 553,276**)

*) Энциклопед. словарь Брокгауза и Ефрона. т XX—1897.

**) Բարդէն վարդապետ, Էջմիածնի կալուածքներ. 1908 թ.

Այժմ հայերի թիւը աւելի մեծ է՝ 1,600,000 ըստ Կալկադի օրացոյցի (Календ. 1913 г.)

Վրացիք՝ Կախեթում՝ արական 91,486
իգական 77,391*)

Տաճկաստանում՝ XIX դար, XX դար.

Ազգաբնակ. 24,716,000 24,078,000 780,000 պակաս:

Ձեռք կարող անուշադիր թողնել մեր գիւղացիների մի ամենաքստմնելի սովորութիւնը, որից չարաչար տուժում են կանանց սեռը և մանուկ սերունդը: Դա վաղաժամ ամուսնութիւնն է, որի մասին յաճախ կարգում ենք մեր լրագրերում, ինչպէս և այժմ զանազան տեղերից գրած թղթակցութիւնների մէջ: հէնց այս քանի օրերս Սանլուիսար գիւղից «Հորիզոնում»:

Իմ հանգուցեալ բարեկամ Համբարձում աղա Հախումեանցը, որի անունը յայտնի է շատերին, իբրև մի խելօք, ազգասէր անձնաւորութիւն, մանաւանդ Դարարաղում, վաղաժամ ամուսնութեան առթիւ ասում էր հետեւեալը. «Ինձ պատկեցին մի փոքրիկ զեռահաս աղջկայ հետ, Մելիք-Շահնազարեանի տոհմից, որը եկել էր մեր տուն իր տիկնիկով և ինչպէս երեխայ խաղում էր. (նոյնը պատմում էր և ինքը ամուսինը) և այդ զեռահաս ամուսինը տարիներով անկողնում էր լինում, որով թէ ինքն էր տանջւում և թէ ես: Այդ տեսակ ամուսնութիւնը ծնողների կողմից որդեսպանութիւն է, որը՝ ի հարկէ, ծնողների ազիտութեամբ միայն կարելի է բացատրել»:

Ես շատ եմ զբաղուել այդ հարցով, խօսել և գրել եմ զրա մասին իմ պաշտօնավարութեան ժամանակ, դիտելով վաղաժամ ամուսնութեան սարսափելի հետեանքները մանկահասակ ամուսինների վրայ, որի մասին կխօսենք յետոյ:

Մեր բազմաշխատ բժ. Տաղաւարեան իւր հետաքրքիր գրքի մէջ (Ծննդական գործարանի կազմախօս. ևլն. 1899) խօսում է նոյն հարցի մասին.

«Այն կանայք, որ կանուխ կամուսնանան, իրենց ամուսնութեան առաջին տարիներու մէջ յաճախ ամուլ կմնան. կը ծնան ին փոքրիկ, տկար զաւակներ և վիժմանց կենթարկին»:

Դեռատի կանայք անկարող են տոկալ յղութեան, որդեծնութեան արեան կորստի ծանրութիւնից. իրենց արգանդի կապերը կը թուլանան, արգանդը վայր կիջնայ, կծու ու կհիւանդանայ և շատ անգամ երիտասարդ կմեռնին»:

Իսկ եթէ իմանանք, որ մեր գիւղական կանանց սեռը ծընն-

*) Медико-топограф. опис. Кахетии докт. Аквледіани. 1910 г.

**) Южаковъ рус. богатство № 7, 1909 г.

դաբերութեան ժամանակ կգտնուեն տգէտ տատմէրներ, իսկ դժուար գէպերում՝ հասարակական խաշնարածների հոգածութեան տակ, երբ հարկաւոր է օպերացիա անել, վերջինները որպէս փորձուած, անասունների վրայ իրանց կատարած օպերացիաներով, կատարում են և կանանց վրայ: Ո՛հ, ինչքան մեծ կարիք կայ մեր գիւղերում ուսեալ մանկարարձուհիները:

Ամուսնացողների հասակի առթիւ գրել է ըժ. Թ. Չաքարեանցը իր հետաքրքիր գրքոյի մէջ, «Ամուսնական առողջապահութիւն» վերնագրով 1897 թ. հետեւալը. «Գիտութիւնը և վիճակագրութիւնը ցոյց են տալիս, որ հասակը մեծ նշանակութիւն ունի թէ որդեծնութեան և թէ ամուսինների ու նրանց զաւակների առողջութեան համար»:

Բժ. Բերգիլիօնի վիճակագրութիւնը՝ Ֆրանսիայի կանանց վերաբերմամբ, ցոյց է տալիս, որ այն ժամանակ, երբ 20 տարեկանից յետոյ մարդու զնացած կանայք տալիս են միայն 70/0 մահ, այդ հասակից առաջ ամուսնացողների մահը հասնում է մինչև 500 և... Նոյնն է նկատուում և տղամարդկանց վերաբերմամբ: Մի ուրիշ Ֆրանսիացի գիտնական ապացուցանում է, որ 16—20 տարեկան ամուսնացածները 8 անգամ աւելի մահ են տալիս, քան թէ նոյն հասակի ամուսինները: 21—25 տարեկան հասակում ամուսնացածները աւելի քիչ են հիւանդանում և աւելի քիչ են մեռնում, քան չամուսնացածները»:

Գալով երեխաներին՝ նկատուում է հետեւալը. 20 տարեկանից պակաս հասակ ունեցող մայրերի զաւակները տալիս են 22,10/0 մահ, մինչդեռ 20—30 տարեկան մայրերինը միայն 12,85/0: Բացի դրանից առաջինի զաւակները թոքախտից մեռնում են երկու անգամ աւելի, իսկ կաղմուածքի ընդհանուր թուլութիւնը երեք անգամ աւելի, քան չափահաս մայրերի զաւակները: Այդ բանը նկատելի է կենդանիների և պտղատու բոյսերի վրայ ևս: Ծնողների տարիքը ահագին նշանակութիւն ունի զաւակների երկարակեցութեան վերայ: Ըստ Կօրօզի (Korosi) աւելի երկարակեաց են նրանք, որոնց հայրերը ունեցել են 25—40 տարիք, իսկ մայրերը՝ 25—35 տարիք: 40 տարիքից վեր սերունդը նոյն երկարակեցութիւնը չի ունենալ. նոյնպէս փոքր տարիք ունեցող ծնողներինը: Պիտի աւելացրած, որ երկարակեցութիւնը յաճախ լինում է ժառանգական: Մէկ ծերունի՝ Francois Noaillé վախճանուել է 119 տարիքում, ունենալով զաւակ 100 տարեկան: Մէկ ամերիկացի Baglon, վախճանուել է 114 տարիքում, որը ունեցել է երեք կին, որոնցից վերջինը 30 տարեկան է, որին նա սեռական բաւականութիւն էր տալիս*):

*) Zamedecine internationale, № 2, 1913 an.

նանալու սովորութեան, զա՛ մասամբ՝ բացատրուած է տղիտութեամբ և մասամբ էլ պատմական պայմաններով, պարսիկները և տաճիկները տիրապետութեան ժամանակներից: Յայտնի է, որ այդ ժամանակներում մանկահասակ և սիրուն աղջիկներ ունենալը մի պատուհաս էր ծնողների համար, որովհետեւ զոհ էին դառնում յաւիշտակութեան, դերի էին տարւում խաների և փաշաների հարեմների համար: Այդ պատճառով ծնողները շուտով մարդու էին տալիս: Պատմում են, որ XVIII դարու վերջերին Երևանի խանը կամենալով իւր որդու համար հարեմ պատրաստել, հրամայել էր հաւաքել Արարատեան նահանգում գտնուող բոլոր կոյս աղջկանց, որպէսզի նրանց միջից ընտրի ամենասիրուններին: Դուկաս կաթողիկոսը այդ իմանալով՝ հրաման արձակեց, որ բոլոր աղջիկներին, սկսած 9 տարեկանից պսակեն: Պսակողները թիւը այնքան մեծ էր, որ եկեղեցիներում տեղ չլինելու պատճառով, թոնիրների վերայ էին կատարում պսակադրութիւնը: Երբ խանի մարդիկ հասան գիւղերը, ոչ մի տեղ այլ ևս ութ տարեկանից վեր աղջիկ չկարողացան գտնել: Ահա այդ տեսակ պայմանների ազդեցութեան տակ են մշակուել եկեղեցական օրէնսդրութիւններից շատերը, որոնք այժմ կորցրել են իրանց նշանակութիւնը:

Վիճակադրութիւնը ցոյց կտայ, որ 15 — 19 տարեկան մանկամարդ կանայք 2 անգամ աւելի կմեռնեն, քան նոյն տարիքով օրիորդը: 20 տարեկանէ առաջ ամուսնացող կանանց մահը 500/0, իսկ վերջինը յիշեալ տարիքից յետոյ 70/0:

Վերջապէս 16 — 20 տարեկան ամուսնացածներէն 8 անգամ աւելի մահ կուտան, քան նոյն հասակի ամուսինները:

Դեռատի ամուսնացողաց զաւակներն էլ տկար, թոյլ և հիւանդ կլան. 20 տարեկանէն նուազ տարիքներու զաւակաց 22,20/0 կը մեռնի. մինչդեռ 20 — 30 տարեկան ամուսնացողներու զաւակաց 12,850/0 միայն:

Բժ. Տաղաւարեանը առաջարկում է, որ աղջկերք արբունքի հասնեւէն 5 տարի վերջ, իսկ այլք տասն տարի ետք, այնպէս որ վերջինները 10 տարուց աւելի չլինին կանանցից:

Ամուսնութիւնը աղջկանց 35, և արանց 45-է վերջ առողջապահիկ չեմք համարել:

Յայտնի հրէայ գրող Նոր-Դաու (Нордау) գրում է իւր մէկ աշխատութեան մէջ (рѣчи Максѣ-Нордау: пер. съ немѣцкаго 1903 г.) «Հրէական աղբը պիտի խոսափի վաղաժամ ամուսնութիւնից: Դեռահաս երիտասարդների և օրիորդների ամուսնութիւնը ապացոյց է մեր արեւելեան ծագման և նա կազմում է հիւանդային խլիբո (болѣзнен. наростъ) մեր ազգի կազմուածքի վրայ: Դա է պատճառը, որ հրէայ կիներ վաղաժամ թաղամուծ է,

թողնում էլ չէ. Եթէ մենք կարողանանք մեր եղբայրներին արեւելքում ստիպել, որ նրանց ամուսնական հասակը բարձրանայ 8 տարով, մենք դարանով ահագին ծառայութիւն արած կլինինք մեր ցեղին»:

Հոշակաւոր ըփ. և զբող Նոր-Դատէի կարծիքը ամուսնական հարցի մասին յոյժ կարեւոր է և մեզ համար, որովհետեւ մեր ցեղը նոյն պայմանների մէջ է գտնւում և նոյն վնասակար աւանդութեան ճնշման տակ: Մեր մամուլը այդ հարցի մասին շատ է գրել, մանաւանդ շնորհալի զբող Ս. Տէր-Աւետիքեանը*), որի «Ճակատին էն էր գրուած» մի հիանալի նկարագրութիւն է մի քստրմենիի գէպի, երբ 11 տարեկան աղջիկը բռնի կերպով տալիս են 30 տարեկան մարդի, որի մօտից առաջատի գիշերը փախչում է ծնողների տունը, ասելով միամտօրէն. «նա ինձ փրկ բան է աւնում»: Մնողները ծեծում են, գիւղի պառաւ կանայք չարչարում են խեղճին, տալիս ելով, որ նա գնա իւր մարդու մօտ և հնազանդութիւնը կամքին: Խեղճ երեխան մտնում է թոնիր և այնտեղ էլ մեռնում: (Այստեղ չի բացատրուած թէ ինչից է մեռնում, օղի փչանալուց, թէ՞ ուրիշ բանից): Բայց, թէ՞ ծնողները, թէ՞ գիւղացիք և թէ՞ քահանան, ոչ մի յանցանք, խղճի խայթ չեն զգում և չեն գիտակցում, որ իրանց խորին տգիտութեան պատճառով ողորմելի փոքրիկ աղջիկը: Արժէ այդ գիրքը տարածել գիւղերում: Վերոյիշեալները աւելի քան համոզեցուցիչ են, որ տգէտ հասարակութեան և ազգերի մէջ կանանց սեռը պակաս են այդ մարդկանցից և դրա ամենագլխաւոր պատճառներից մէկը, նորա մեծ մահացութիւնն է, մանաւանդ այն տեղերում, ուր վաղաժամ ամուսնութիւն է լինում, ինչպէս մեզ մօտ, մանաւանդ գիւղերում: Էլի շնորհիւ զինուորագրութեան այժմ համեմատաբար աւելի սակաւ է լինում այդ տեսակ ամուսնութիւնը: Ներկայումս, եթէ մեր գիւղական տարրի մէջ լինում է ապօրինի կենակցութիւն, դրա պատճառներից գլխաւորը կանանց հիւանդութիւնն է, որոնք շատ շուտով դառնում են անընդունակ ամուսնական կեանքի համար, ստանալով այնպիսի տկարութիւններ, որոնց մասին յիշեցինք վերև:

Այդ հարցի մասին մենք մեր երկար պաշտօնավարութեան ժամանակ շատ ենք զրուցել մեր գիւղացիներէ հետ, որոնք մեղադրում են գլխաւորապէս քահանաներին, որոնք փողի համար ամեն բան պատրաստ են անելու: Ոչ սակաւ մեղաւոր են իրանք ծնողները, շնորհիւ խորին տգիտութեան, կոպտութեան և անար-

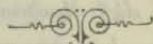
*) Ստ. Տէր-Աւետիքեան. Պատմութիւններ, հրատ. Գ. Զ. Հրատարակական Ընկերութեան, 1912 թ.

դար վերաբերմունքի դէպի իրանց աղջիկ զաւակները, որոնց «ուրիշի ապրանք» են համարում և աշխատում են շուտով գլխից հանել, չմտածելով հետեանքի մասին: Յայտնի է, որ երբ ամուսինները հիւանդանում են, մարդիկ իրանց ամուսիններին յետ են ուղարկում շատ անգամ հերանց տուն, ուր շատերը երկար տանջուելով մահանում են, իսկ այր ամուսինները ապօրինի կենակցում են ուրիշ կանանց հետ: Այդ փաստ է, որ ընդհանրապէս է, մանաւանդ շնորհիւ նրա, որ քահանայք իրանք զրկուելով ամուսիններից, ապօրինի կենակցութիւն են ունենում:

Աւելի քան հասունացած է այն հարցը, որ քահանաներին թոյլատրուի կրկնամուսնութիւն, որը թէ ազգային և թէ բարոյական տեսակէտից մի անհրաժեշտութիւն է: Փաստ է, որ քահանան չի կարող առանց ամուսնու, մանաւանդ եթէ սա ունի երեխաներ, ապրիլ վասն որոյ նրանք պարտաւորեալ պահում են իրր տան տնտեսուհիներ, որոնցից յաճախ ունենում են երեխաներ: Պահանջել քահանաներից, մանաւանդ գիւղական՝ լինել «սուրբ» նշանակում է սպասել անկարելին. քահանան՝ նախ և առաջ մարդ է մարդկային բնախօսական պահանջներով և այլն: Կրկնում ենք, պէտք է կրկնամուսնութիւն թոյլատրել քահանաներին. և ես համոզուած եմ, որ հայ ինտելիգենտ և բանիմաց զասակաբզը՝ թէ հոգևոր և թէ աշխարհական՝ չի բողոքիլ դորա դէմ:

(Շարունակիլ)

բժ. Բ. Աղասարեան



Ն Ո Ր – Ն Ա Ք Ի Զ Ե Ի Ա Ն Ի

ԵԿԵՂԵՑ. ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԵԱՆ 1913 Թ. ՀԱՇԻԻԸ.

Վերջին տարիներս «Արարատ»ի էջերում աշխատել ենք համառօտ տեղեկութիւններ հաղորդել Ն. Նախիջևանի Հայոց աղքատախնամ հոգաբարձութեան գործունէութեան մասին, որը մեր Ռուսահայոց մէջ ազգային-հասարակական բնոյթ կրող ամենահամակրելի և արդիւնաւէտ գործունէութիւն ցոյց տուող հաստատութիւններից մէկն է:

Իւրաքանչիւր տարի այդ հոգաբարձութիւնը իւր հաշիւները ներկայացնելով քաղաքի վեց եկեղեցիներից ընտրուած վաթսուն պատգամաւորների ընդհանուր ժողովին, ապա մանրամասն հաշիւ է հրատարակում նաև, թէ հայերէն և թէ ռուսերէն, հասարակական բոլոր խաւերին ևս